दमनो यामायनः। अग्निः। त्रिष्टुप्, ११-१४ अनुष्टुप्

मैनमग्ने वि दहो माभि शोचो मास्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्।
यदा शृतं कृणवो जातवेदोऽथेमेनं प्र हिणुतात्पितृभ्यः॥ १०.०१६.०१

जातवेदः- जातविद्य। अग्ने। मा। एनम्- एतं प्रेतम्। वि दहः- दहनं कुरु। मा। अभि शोचः- सन्तापेन युक्तं कुरु। अस्य- एतस्य। त्वचम्। शरीरम्- देहम्। मा चिक्षिपः- मा विक्षिप। यदा। शृतम्- एनं पक्वम्। कृणवः- अकरोः। अथ- तदा। ईमेनम्। पितृभ्यः- पूर्वपुरुषेभ्यो दिवं गतेभ्यः। प्र हिणुतात्- प्रेरय ॥१॥

शृतं यदा करसि जातवेदोऽथेमेनं परि दत्तात्पितृभ्यः।
यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां वशनीर्भवाति॥ १०.०१६.०२

जातवेदः- जातप्रज्ञ। यदा। शृतम्- एनं पक्वम्। करसि- करोषि। अथ- अनन्तरम्। पितृभ्यः- अस्य पूर्वपुरुषेभ्यो दिवं गतेभ्यः। ईमेनम्- एतम्। परि दत्तात्- देहि। यदा। एताम्- इदम्। असुनीतिम्- प्राणनयनम्। गच्छाति- गच्छति। अथ- तदा। देवानाम्- देवतानाम्। वशनीः- वशं प्रापितः। भवाति- अयं जीवो भवति ॥२॥

सूर्यं चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा।
अपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः॥ १०.०१६.०३

चक्षुः- दृक्शक्तिः। सूर्यं- सवितारम्। गच्छतु- सरतु। वातम्- वायुम्। आत्मा- प्राणः। धर्मणा- धर्मेण। द्यां च पृथिवीं च- द्यावापृथिव्यौ। गच्छ। यदि। तत्र- अप्सु। ते- तव। हितम्। तर्हि। अपः- उदकम्। गच्छ- सर। शरीरैः- शरीरावयवैः। ओषधीषु। प्रति तिष्ठ ॥३॥

अजो भागस्तपसा तं तपस्व तं ते शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः।
यास्ते शिवास्तन्वो जातवेदस्ताभिर्वहैनं सुकृतामु लोकम्॥ १०.०१६.०४

अजो भागः- यो जन्मरहितो भागो जीवोस्ति शरीरेन्द्रियव्यतिरिक्तः। तम्। तपसा- तापेन। तपस्व- तप्तं कुरु। हे अग्ने। ते- तव। शोचिः- ज्वाला। तपतु। ते- तव। अर्चिः- भाः। तम्। तपतु। दुःखादिसुखान्तघर्ममयधर्मानुष्ठानेन तं तपेति सर्वभूतहितक्रतुं प्रार्थयते। जातवेदः- जातप्रज्ञ सर्वभूतहितक्रतो। याः। ते- तव। शिवाः- कल्याण्यः। तन्वः- दीप्तयः। ताभिः। एनम्- एतं जीवम्। सुकृतां लोकम्- पुण्यलोकम्। वह- प्रापय ॥४॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः।
आयुर्वसान उप वेतु शेषः सं गच्छतां तन्वा जातवेदः॥ १०.०१६.०५

यः। ते- त्वयि। आहुतः- समर्पितः। स्वधाभिः- स्वशक्तिभिः स्वकृतपुण्यैः। चरति। तम्। अग्ने जातवेदः। पितृभ्यः- पूर्वपुरुषेभ्यः। पुनः- भूयः। अव सृज- प्रेरय। शेषः- दग्धशरीरव्यतिरिक्तः शिष्टो जीवः। आयुर्वसानः- आयुष्मान् सन्। उप वेतु- उपगच्छतु। तन्वा- अन्यदेहेन। सं गच्छताम्- सङ्गतो भवतु ॥५॥

यत्ते कृष्णः शकुन आतुतोद पिपीलः सर्प उत वा श्वापदः।
अग्निष्टद्विश्वादगदं कृणोतु सोमश्च यो ब्राह्मणाँ आविवेश॥ १०.०१६.०६

ते- तव। यत्- यच्छरीरभागम्। कृष्णः शकुनः- काकः। आतुतोद- तुन्नवान्। पिपीलः- पिपीलिका। सर्पः- नागः। श्वापदो वा- शुनको वा तुन्नवान्। तत्। विश्वात्- सर्वभक्षः। अग्निः। अगदं करोतु- दोषरहितं करोतु। यः। ब्राह्मणान्- विदुषः। आविवेश- प्रविवेश। स सोमश्च। अगदं कृणोतु। स्थूलशरीरे यो दोषो जातः स सूक्ष्मशरीरमपि बाधते। तद्दोषापनोदनायायं मन्त्रः ॥६॥

अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व पीवसा मेदसा च।
नेत्त्वा धृष्णुर्हरसा जर्हृषाणो दधृग्विधक्ष्यन्पर्यङ्खयाते॥ १०.०१६.०७

अग्नेः। वर्म- कवचम्। गोभिः- तेजोभिः। व्ययस्व- संवृणु। पीवसा- स्थूलेन। मेदसा। सम्- सम्यक्। प्र- प्रकर्षेण। ऊर्णुष्व- आच्छादय। धृष्णुः- धर्षकः। हरसा- तेजसा। जर्हृषाणः- हृष्टः।

दधृक्- धृष्टः प्रगल्भः। विधक्ष्यन्- विशेषेण दहन्। त्वा- त्वाम्। न पर्यंखयाते- न सर्वतः क्षिपति ॥७॥

इमम॑ग्ने चम॒सं मा वि जि॑ह्वरः प्रि॒यो दे॒वाना॑मु॒त सो॒म्याना॑म्।
ए॒ष यश्च॑म॒सो दे॑व॒पान॒स्तस्मि॑न्दे॒वा अ॒मृता॑ मादयन्ते॥ १०.०१६.०८

अग्ने। देवानाम्- देवतानाम्। उत- अपि च। सोम्यानाम्- पितृणाम्। यः। प्रियः। इमं। चमसम्- भाजनोपलक्षितरसोपलब्धिस्थानम्। अग्ने। मा विजिह्वरः- मा विचालय। यः। एषः- अयम्। देवपानः- देवभोगः। चमसः। तस्मिन्। अमृताः- अमृतस्वरूपाः। देवाः। मादयन्ते- सन्तुष्टा भवन्ति ॥८॥

क्र॒व्याद॑म॒ग्निं प्र हि॑णोमि दू॒रं य॒मरा॑ज्ञो गच्छतु रिप्रवा॒हः।
इ॒हैवायमित॑रो जा॒तवे॑दा दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हतु प्रजा॒नन्॥ १०.०१६.०९

क्रव्यादम्- आमिषभक्षकम्। अग्निम्। दूरम्। प्र हिणोमि- प्रगमयामि। रिप्रवाहः- दोषवाहकः सन्। यमराज्ञः- नियमाधिदेवतातः। गच्छतु- दूरं सरतु। इह- अत्र। एव। अयम्- एषः। इतरः- अन्यः। जातवेदाः- जातविद्योग्निः। प्रजानन्- बुद्ध्यन्। देवेभ्यः- देवताभ्यः। हव्यम्। वहतु- प्रापयतु ॥९॥

यो अ॒ग्निः क्र॒व्यात्प्र॑वि॒वेश॑ वो गृ॒हमि॒मं पश्य॒न्नित॑रं जा॒तवे॑दसम्।
तं ह॑रामि पितृय॒ज्ञाय॑ दे॒वं स घ॒र्ममि॑न्वात्पर॒मे स॒धस्थे॑॥ १०.०१६.१०

यः। क्रव्यात्- आमिषभक्षकः। अग्निः। वः- युष्माकम्। गृहम्। प्रविवेश- प्रविष्टवान्। तम्। इमम्- एनम्। इतरम्- अन्यम्। जातवेदसम्- जातविद्यमग्निम्। पश्यन्। पितृयज्ञाय- पितृणां पूजायै। हरामि- अपगमयामि। सः- असावितरो जातवेदा अग्निः। परमे सधस्थे- स्वर्गे। घर्मं- दुःखादिसुखान्तपुण्यम्। इन्वात्- प्रापयति ॥१०॥

यो अ॒ग्निः क्र॑व्य॒वाह॑नः पि॒तॄन्यक्ष॑दृता॒वृधः॑।
प्रेदु॑ ह॒व्यानि॑ वोचति दे॒वेभ्य॑श्च पि॒तृभ्य॒ आ॥ १०.०१६.११

यः। कव्यवाहनः- हव्यवाहकः। अग्निः। ऋतावृधः- धर्मवर्धकान्। पितॄन्। यक्षत्- यजति। सः। देवेभ्यः- देवताभ्यः। पितृभ्यः- पूर्वपुरुषेभ्यः। च। हव्यानि। वोचति- समर्पयति ॥११॥

उशन्तस्त्वा नि धीमह्युशन्तः समिधीमहि।

उशन्नुशत आ वह पितॄन्हविषे अत्तवे॥ १०.०१६.१२

उशन्तः- कामयमानाः। त्वा- भवन्तम्। नि धीमहि- वयं स्थापितवन्तः। उशन्तः। समिधीमहि- सम्यक् ध्यायामः। उशन्- कामयन्। उशतः- कामयतः। पितॄन्- पूर्वपुरुषानाचार्यान्। हविषे अत्तवे- हव्यभक्षणाय। आ वह- प्रापय ॥१२॥

यं त्वमग्ने समदहस्तमु निर्वापया पुनः।

कियाम्ब्वत्र रोहतु पाकदूर्वा व्यल्कशा॥ १०.०१६.१३

अग्ने। यम्। त्वम्। समदहः- दग्धवानसि। पुनः। तम्। निर्वापय- शमय। अत्र। कियाम्बु- उदकम्। रोहतु- वृद्धं भवतु। व्यल्कशा- विविधशाखा। पाकदूर्वा- परिपक्वदूर्वा उत्पाद्यताम् ॥१३॥

शीतिके शीतिकावति ह्लादिके ह्लादिकावति।

मण्डूक्या३ सु सं गम इमं स्वग्निं हर्षय॥ १०.०१६.१४

मृतस्योपासकस्य अग्न्युपासनफलमत्रोच्यते। शीतिके- शीतले। शीतिकावति- शैत्ययुक्तौषधियुक्ते। ह्लादिके- आह्लादयित्रि। ह्लादिकावति- आह्लादकफलयुक्ततरुसंयुते पृथिवि। मण्डूक्या- वृष्टिप्रियया मण्डूकस्त्रिया। सु सं गम- सुष्ठु सङ्गता भव। प्रभूतवृष्टियुक्ता भवेति भावः। इमम्- एनम्। स्वग्निम्- शोभनाग्निम्। हर्षय- प्रोत्साहय ॥१४॥